

Diszlexia és az idegennyelv-oktatás

Évek óta ismert tény, hogy a magyarok (nyelv)tudása elmarad az európai átlagtól. Felzárkózás helyett az iskolákban nő a tanulási nehézséggel küzdők száma, és ez megjelenik az idegennyelv-oktatás területén is. A szaktanárok módszertani képzéséből hiányzik a speciális tanulási zavarral küzdők, a diszlexiások oktatására felkészítő ismeret és módszertan, valamint hiányzik az oktatásból az a szemléletváltás, amely alkalmassá tenné a tanárokat ezen tanulók hatékony tanítására.

Tanulmányomban egy gyakorló nyelvtanár szemszögéből kísérem meg összefoglalni a legfontosabb ismérveket a diszlexiáról azért, hogy megértsük diákjaink nehézségeit. Ezt követően néhány szempont megvilágításával megkísérem összefoglalni, hogyan nehezíti a diszlexiásokra jellemző információfeldolgozási mód az idegennyelv tanulását. Ehhez kapcsolódóan gyakorlati szempontok, ötletek, tanácsok megfogalmazásával szeretnék hozzájárulni az e téren hiányzó módszertani ismeretek pótlásához. Cikket a tanulási nehézségekkel élők megsegítésére tett javaslataimmal zárom, amelyek hozzájárulhatnak az oktatásban szükséges szemléletváltásához is.

A szemléletváltás fontossága az idegennyelv-oktatásban

Mint ismert, a magyarok idegennyelv-tudása elmarad az európai átlagtól. A legutóbbi, 2005 végén végzett úgynevezett Eurobarometer felmérés megállapításai szerint a magyar lakosság 58 százaléka nem beszél semmilyen idegen nyelvet, és csak 20 százaléka beszél az anyanyelvén kívül még három idegen nyelvet. A felmérés alapján megállapítható, hogy a kisebb tagállamokban általában többen beszélnek idegen nyelveket, azonban Magyarország nem tartozik ezen országok közé. Megállapították továbbá, hogy a dél-európai országokban általában kevesebben beszélnek idegen nyelveket az emberek. A társadalmi csoportok közötti megoszlás tekintetében a fiatal, magasan képzett vagy még tanuló európaiak beszélnek leginkább több nyelven Európában. (1)

A mai magyar oktatásban egyre több a tanulási zavarral küzdők száma: itthon az általános iskolások 15 százalékánál mutatható ki valamilyen zavar. Gyarmathy Éva (2007) leírása szerint a globális olvasási módszer bevezetése óta 30 százalékra nőtt az olvasási nehézséggel küzdők száma. Ez eleve magában hordja az alulteljesítés, a tanulási akadályozottság és a kudarc veszélyét. Noha a tanulási zavarok előfordulása és meghatározása (mit tekintenek tanulási zavarnak) országról országra változik, a diszlexia mint specifikus tanulási zavar átlagosan a tanulók öt százalékát érinti. A súlyos diszlexiás tanulók aránya ma Magyarországon négy-öt százalék lehet, és a tanulók további tíz százalékánál lehet enyhébb rendellenességeket tapasztalni, amely korrigálható lehetne (Gyarmathy, 2007, 15. o.). Ez a probléma természetesen kihat az idegennyelv-tanításra is. Itt még az enyhébb a zavarok is súlyosabbá válhatnak, ugyanis egy új nyelvi rendszer hangvilágát, szókincsét és nyelvi struktúráját kell a tanulóknak elsajátítaniuk, továbbá az anyanyelven kialakított kompenzációs stratégiák nem, vagy kevésbé hatékonyan működnek. Ezért az

idegen nyelv tanulása során sokszor fokozottabban jelennek meg a nyelvi nehézségek, a részképességek zavarai.

Munkánk során szinte minden idegen nyelvi csoportban találkozunk tanulási zavarral, enyhébb rendellenességekkel küzdő, vagy diagnosztizált diszlexiás, diszgráfias tanulókkal, időnként még az idegen nyelv-választás előtt. Abban az esetben, ha nem túl súlyos a diszlexia vagy diszgráfia, a szakszolgálatok és a fejlesztő pedagógus véleményét is figyelembe véve általában javasoljuk az idegen nyelv tanulását. Tapasztalataim szerint jótékony hatása van a tanulási nehézséggel élő tanulókra, ha nem maradnak ki ebből az élményből, és nem kell a nyelvórák idejére különválniuk társaiktól. Ugyanakkor a tanár számára szakmai kihívást jelent ez a helyzet, amely sok nehézséget, tanácsalanságot is hozhat magával, és amelyben segítségre lehet szüksége.

Gyarmathy Éva (2007) könyvének címe (*Diszlexia – a specifikus tanítási zavar*) sokatmondó abból a szempontból, hogy ideje lenne a tanítási módszereket és a szemléletet eme tanulók kapcsán átalakítani, sajátos igényeikhez igazítani. Annál is inkább, mert az UNESCO 1994-ben kiadott Salamancai Nyilatkozata egyértelműen megfogalmazza, hogy az oktatásnak alkalmazkodnia kell a gyerekek igényeihez, támogatást kell nyújtania, amennyiben nehézségeik vannak. (2) Nem utolsósorban a tanárképzést is úgy kell alakítani, hogy a tanárok képesek legyenek a nehézségeket felismerni, az igényeket felmérni és szükség esetén segíteni. Mint igény már megfogalmazódott az integrált nevelés kapcsán a tanárok felkészítése a speciális tanulási zavarral élők oktatására, de ez – személyes tapasztalatom alapján – a szaktanárok esetében még nem történt meg vagy nem vált általánossá (Kühn, é. n.). A különböző tantárgyak, így az idegen nyelvek szakmódszertani oktatásának keretében is ugyanolyan fontos lenne ezen ismeretek beépítése.

A nyelvoktatás kapcsán, valamint a továbbképzéseken szerzett tapasztalataim, illetve egy tankönyvkiadó visszajelzése alapján állíthatom, sokan érdeklődnek, kérnek segítséget a diszlexiás tanulók idegen nyelvi oktatásához, azonban ezen a területen még kevés az információ és a felhasználható segédanyag. E hiány pótlásának egyik lépéseként fontosnak tartom az elmúlt évek alatt összegyűjtött ismereteim, tapasztalataim megfogalmazását és megosztását azért, hogy előrelépjünk a probléma megoldásában. A diszlexiásokat segítő szempontok, módszerek és ötletek tapasztalatom szerint segítenek a többi nyelvtanulással küzdő tanulóknak is.

Hogy megértjük, miben mások a diszlexiások, először a diszlexia legfontosabb faktórait, ismérveit, majd – a teljesség igénye nélkül – ezek megjelenési formáit a nyelvtanításban foglalom össze. Ezt követően gyakorlati ötleteket és tanácsokat fogalmazok meg egy gyakorló nyelvtanár szemszögéből. Végül néhány szempontot vetek fel az iskolai oktatás szemléletének átalakításával kapcsolatban. A diszlexia fogalmát ez esetben szélesebb fogalomként használom, amely magába foglalja az olvasással, írással, memóriával kapcsolatos, általában az információfeldolgozás másságából adódó problémákat.

Diszlexia – a speciális tanulási zavar

A diszlexiát sokan sokféleképpen definiálják, osztályozzák. A pedagógia szokásos definíciója szerint a diszlexia „az olvasás/helyesírás és az intellektuális képességek szignifikáns eltérése”, a pszichológiai meghatározás alapján a diszlexia egy gyűjtőfogalom, „az egyes megismerési funkciók olyan zavarai, amelyek változatos összetételben vezetnek ugyanahhoz a problémához, azaz súlyos olvasási zavarokhoz” (Csépe, 2005, 226. o.). Csépe Valéria (2005, 229. o.) megállapítása szerint „minden esetben jelen van a nyelvi rendszer működtetésének valamilyen zavar, leggyakrabban a lexikonhoz való hozzáférése”.

Az EDA (European Dyslexia Association) olyan széles körben elfogadott meghatározást adott, amely messze túlmutat az olvasás-írás-helyesírás nehézségein (3): „A diszlexia az olvasási, helyesírási és írási készségek elsajátításában megjelenő neurológiai ere-

detű eltérés. Az ezen különbségek mögött álló kognitív nehézségek befolyásolhatják emellett a szervezési készségeket, a számolási képességet és más kognitív, valamint érzelmi képességeket. A fonológiai feldolgozás, a munkamemória, a gyorsmegnevezés, a sorrendiség és alapkészségek automatikussága területén jelentkező nehézségek kombinációja okozhatja. A kutatók elismerik, hogy sok lehetséges oka lehet a diszlexiának, beleértve a genetikát. Nincs összefüggés egy ember intelligenciaszintje, egyéni erőfeszítései vagy társadalmi-gazdasági helyzete, illetve a diszlexia jelenléte között. Ezeken felül a diszlexiás emberek folytonos kihívással néznek szembe az élet során egy nagyrészt nem diszlexiabarát világban. Emellett Európában a nyelvek sokfélesége és a többnyelvű követelmények, a szocio-kulturális háttér és az oktatási lehetőségek jelentős befolyással bírnak a diszlexiás gyermekek és felnőttek nehézségeinek és életbeli lehetőségeinek megnyilvánulására.” (Gyarmathy és Smythe, 2008, 11–12. o.)

Mint látható, a diszlexia nemcsak a tanulás során, hanem az életvezetésben, a hétköznapi napokban is befolyásolja az ezzel élő embereket. Fontos tudni, hogy a diszlexia nem betegség, és mint ilyen, nem gyógyítható.

Ezek ismeretében a kérdés az: mit kell a tanárnak figyelembe vennie a tanítás során, ha ilyen jellegű eltérésekkel, nehézségekkel találkozunk? Nagyon fontosnak tartom, hogy képessé váljunk felismerni, majd értelmezni a jelenségeket, hogy megfelelő módon igazíthassuk a tanítási módszereinket tanulóink speciális igényeihez.

Morton és Frith (1995, 357–390. o.) egy olyan átfogó modellt dolgoztak ki, amely komplex modell a diszlexia kialakulását és tényezőit illetően. Ezeket sorba véve megérthetjük azokat a tényezőket, amelyeket figyelembe kell vennünk a tanítás-tanulás folyamatában. A modell négy alapvető összetevője (Gyarmathy és Smythe, 2008, 25–26. o.):

- a biológiai tényezők;
- a kognitív működés;
- a viselkedési jellemzők;
- a környezeti tényezők.

A biológiai tényezők közül a legfontosabb, hogy eltérő a diszlexiások agyi felépítése és működése, azt mondják, másképpen „huzalozott” (Galaburda, 1989). Rájuk a jobb agyfélteke dominanciája a jellemző. Ebből következik, hogy gondolkodásmódjuk, általában az információfeldolgozás módja különbözik az átlagostól, amelyre a bal agyfélteke dominanciája jellemző. A nyelvi képességek megfelelő alakulásának feltétele, hogy a baloldali halántéklebény nagyobb legyen, mint a jobboldali. A legtöbb diszlexiás esetben a halántéklebény hátsó területei szimmetrikusak (Csépe, 2005, 218. o.). Az egész iskolai oktatási rendszer ma a bal agyfélteke dominanciájára, logikájára épül. Az 1. ábra szemlélteti, milyen képességek és készségek kapcsolódnak az egyes agyféltekékhez (Gyarmathy, 2008b, 13. o.).

1. ábra. Az agyféltekékhez kapcsolódó képességek és készségek

Ehhez a hátrányhoz társul, hogy a diszlexiások esetében a két agyfélteke közötti úgynevezett kérgestest nem rendelkezik annyi idegrosttal, mint átlagosan, így a két agyfélteke között az információáramlás, az együttműködés nehezebb, lassabb. Mivel a jobb agyfélteke a vizuális és térbeli mintázatokra specializálódott, ezért a diszlexiások ezeket az információkat tudják inkább feldolgozni, méghozzá nem egymásutánosságukban, hanem egyidejűleg. Az olvasás-írás egymásutánosságra épül, és a hallott és írott információk elemzésén alapul. A diszlexiások esetében azonban a globális feldolgozási módszer miatt nem történik meg a részletek elemzése, ebből következik, hogy a vizuális és akusztikus feldolgozás során helytelen reprezentációk keletkeznek, azaz félrehall vagy félreolvas, nem vesz észre egyes betűket, nem találja a szó jelentését, nem tudja egységgé formálni a kijelentést. A tartalmi szavak, mint főnevek, igék, melléknevek képszerűen tárolódnak a jobb agyféltekében. A diszlexiásoknak ezért az elvont fogalmak tárolásával és behívásával nagy nehézségeik vannak. A bal agyféltekében a szavak mondatokká fűzéséhez szükséges úgynevezett funkcionális szavak tárolódnak, mint a ragok, toldalékok, igeidők és igemódok (Gyarmathy, 2007, 44. o.). Ebből következik, hogy a diszlexiások nehezen tudják elvégezni a nyelvtani elemzést, illetve nehézségeik lehetnek a mondatalkotással.

A kognitív információfeldolgozás terén nagy hátránnyal indulnak a biológiai adottságaik miatt. A tanulás során nem csak az adott feladattal kapcsolatos ingereket veszi fel az agyunk, hanem a különböző vizuális (tanár, társak kinézete, a fény, a terem berendezése stb.) és auditív (a tanár vagy a társ hangja, a papír vagy a szék zörgése, az utcai zajok stb.) ingereket is észleli. Mivel ők egyidejűleg gyűjtik be az információkat, ezért könnyű elterelni a figyelmüket, minden beérkező információ a tanóra során egyformán fontos, nehezen tudják kiválasztani az éppen szükséges információkat, jóval több időre van szükségük ehhez. Ebből az is következik, hogy sokkal gyorsabban elfáradnak. Sokan küzdenek úgynevezett részképesség-zavarokkal. A részképességeket Brigitte Sindelar (2008, 94–138. o.) a következőképpen osztotta fel: figyelem, észlelés és emlékezet. A vizuális és auditív megkülönböztető- és megjegyzőképességhez kapcsolódik a testséma, a térbeli tájékozódás és az egymásutánosság, azaz a szerialitás. Ezek a részképességek mind elengedhetetlenek az iskolai tanulás során. Sok diszlexiásnak van gondja a vizuális figyelemmel és észleléssel, ők nehezen olvasnak és írnak. Az auditív feldolgozásban jelentkező eltérések miatt nehézségeik vannak a hallott információk kiszűrésében, a szavak azonosításában, ezáltal az órákon hallott információk és utasítások töredékét tudják csak feldolgozni. Az emlékezet területén mérhető hiányosságai a részképességszavart még súlyosbítják. Fontos lenne tudni, hogy az akadályozott információfelvétel és az eltérő feldolgozás miatt alakul-e ki a gyengébb raktározás és nehezebb lehívás a rövidtávú emlékezetükbe, vagy ez is egy biológiai eltérésből következő adottság, amely tovább nehezíti meglévő nehézségeiket a részképességek területén.

A viselkedési jellemzők terén észlelhetjük a fejlődési zavart. Az iskolai elvárások körébe tartozó nyelvvél, logikával, analitikus gondolkodással, szerialitással kapcsolatos területekkel vannak problémáik. Nehezebben tanulnak írni, olvasni, információkat megjegyezni, az asztalukon nehéz rendet tartaniuk, társaikhoz képest fásasztöbb számukra egy helyben ülni és huzamosan figyelni. Ezt a viselkedést nehezen tolerálják a tanárok és sokszor a társak is. Intelligenciaszintjükhez képest alacsonyan teljesítenek, gyakori a kudarcélményük, amely tovább nehezíti fejlődésüket. A mai iskolában a gyerekek többnyire a jegyekre figyelnek, nem az előző teljesítményhez képest mért fejlődésre. A legtöbb diszlexiásnak több fontos területen vannak nehézségei: nehezen találják a szavakat, vagy felcserélik őket más szavakkal, netán helytelenül írják le vagy mondják ki őket. Az analitikus gondolkodás területén hátrányban vannak, ezért nehézségeik megsokszorozódnak a szövegértés terén, amely a felkészülést is akadályozza.

A környezeti tényezőkhöz a szociokulturális körülmények, illetve a tanítás módja tartoznak. A megváltozott életmód miatt egyre inkább a vizuális információk játszanak

szerepet a gyerekek életében, és háttérbe szorul a verbalitás, az olvasás, a felolvasás szokása és a beszéd, a párbeszéd. Ezért ezen a területen kevésbé fejlődhetnek a diszlexiások, így a hátrányukat is kevésbé tudják ledolgozni. A túl sok vizuális inger egyoldalúan fejleszti a gyermekek agyát, nagyon fontos területek maradnak ki a gyermekkor során, amelyek a későbbi tevékenységekhez fontosak, úgymint a finommotorika fejlődése, a hajtogatás, gyöngyfüzés, az egyensúly fejlesztése, a kéz-láb koordinációja, és még sorolhatnám a példákat. Az egyoldalúság gyengíti az információfeldolgozási képességet és a koncentrálóképességet, és ez nem csak a diszlexiás gyerekek problémája. Az iskolai sikertelenség sokszor magatartászavarhoz, agresszióhoz vagy konfliktuskerüléshez vezet. A folyamatos kudarc folyamatos stresszt okoz. Így az ilyen tanulónak egy idő után ellenérzése lesznek és elutasít mindent, ami a tanulással, olvasással kapcsolatos (Gyarmathy, 2008a). Ez a probléma sem csupán a diszlexiásokat érinti.

A biológiai tényezők közül a legfontosabb, hogy eltérő a diszlexiások agyi felépítése és működése, azt mondják, másképpen „huzalozott”. Rájuk a jobb agyfélteke dominanciája a jellemző. Ebből következik, hogy gondolkodásmódjuk, általában az információfeldolgozás módja különbözik az átlagostól, amelyre a bal agyfélteke dominanciája jellemző. A nyelvi képességek megfelelő alakulásának feltétele, hogy a baloldali halántéklebeny nagyobb legyen, mint a jobboldali. A legtöbb diszlexiás esetében a halántéklebeny hátsó területei szimmetrikusak. Az egész iskolai oktatási rendszer ma a bal agyfélteke dominanciájára, logikájára épül.

Kiegészítő információk a tanulás folyamatáról

A következő szempont nem tartozik szorosán a diszlexiások speciális problémáihoz, mégis nagyon fontosnak tartanám, ha minden pedagógusnak lennének ismeretei a tanulás idegi folyamatairól, ugyanis ezen alapvető biológiai tényekből következik minden, amit figyelembe kell vennünk, ha sikeresen és hatékonyan szeretnénk dolgozni.

A külvilágból érkező ingereket, információkat nem a szenvedélymentes agykéreg, hanem a limbikus rendszer érzelmvilága dolgozza fel, mielőtt az agykéreg szürkeállományába kerül (Vester, 1996, 87. o.). Az agyban a limbikus rendszernek, ezen belül a hipokampusznak és az amygdalának döntő jelentősége van abban, hogy egy információt felvesz-e az agy vagy nem. Az élményeket azonnal és spontán módon dolgozza fel az agyunk, a tanulást azonban nem éljük át, ezért több szinapszisa van szükség több agyterületről azzal a céllal, hogy egy kvázi élményt hozzunk létre. Mivel a hipokampusz képes képzeteket és képeket társítani, ezért helyettesíteni tudja az észlelési csatornákat. Másfelől a hipokampusz a különböző agyterületekről érkező impulzusokat, amelyek az új információhoz kötődnek, a mozgósított

meglévő információhoz tudja kapcsolni, ezeket kombinálni. A már ismert információk felidézése és a lehető legtöbb asszociáció a tanulás során ezt a folyamatot segíti.

Fontos tudni, hogy egy gyerek mindig partnertől tanul, legyen az akár egy személy vagy könyv. A partnertől szerzett tudás az agy különböző területein nem fogalomlistákban, hanem asszociációs lehetőségek mintázatában tárolódik. Ezért minél több beviteli csatornát használunk, minél sokszínűbben magyarázunk, szemléltetünk, munkáltatunk, annál tartósabban tárolódik a tudás (Vester, 1996, 33. o.).

A tanulás egészét a kísérő információk is nagyban befolyásolják. Ha hideg van a teremben vagy kényelmetlen a székek, ha jó és oldott a hangulat, vagy szorong a tanuló, ezek mind együtt rögzülnek a vele egyidőben tanultakkal. Ebből következik, hogy akkor kedvező és sikeres a tanulási folyamat, ha a kísérő információk is kellemesek. Amennyiben ezek ismeretlenek, kellemetlenek (sikertelenséggel, megalázottsággal társulnak), a hipokampusz ellenséges és ismeretlen információkat fogja tekinteni, és stresszhormonokat termel, amelyek megakadályozzák a szinapszisok közötti információcserét, azaz blokádjön létre. Az információt nem dolgozza fel az agy, nem jut el az agykéreg különböző területeire, hogy ott hosszútávú emlékezetünkben tudásként tárolódhasson. Ilyenkor már mindegy, milyen eszközzel magyarázunk, milyen munkaformában, az információt nem dolgozza fel agyunk, sőt ellenáll.

Ezért fontos tudatában lenni annak, hogy a tanulás során elsődleges szempont a kellemes környezet, a stresszmentes, bizalomteljes légkör, a siker érzése, illetve annak elfogadása, hogy hibázni nem bűn a tanulás folyamatában.

A diszlexiások nehézségei az idegen nyelv-tanulás során

A kognitív feldolgozás területén meglévő hátrányok hatványozottan jelenhetnek meg és akadályozhatják a diszlexiásokat az idegen nyelv tanulása során.

Nehezen tanulnak meg olvasni, egyáltalán az új nyelv hangvilága gondot okoz nekik. Az eltérő helyesírás és hangok nehezen rögzülnek, így sokkal több időre és ismétlésre van szükségük, mint nem diszlexiás társaiknak. Olvasáskor legtöbbször nem szótagolnak, hanem az egészet mint egy fényképet idézik fel. A szótagolásban a tapasztalat hiánya és/vagy részképességek zavara megnehezíti vagy megakadályozza, hogy ismert szótagok analógiájára építsék fel az új szavakat. Sokszor a szavak elejét vagy a végét leahagyják, vagy felcserélik a betűket. Ez olyan nyelveken okozhat sok gondot, amelyekben a szóvégi változások vagy a névelők változásai a morfológia fontos elemei. Ehhez járulnak a különböző nyelvekben az anyanyelvtől eltérő olvasási, kiejtési szabályok okozta nehézségek.

A helyesírás terén is nagy nehézségeik vannak: leginkább a rövid, konkrét dolgokkal, cselekvésekkel kapcsolatos, már sokszor hallott vagy látott szavakat tudják helyesen felidézni. A hasonló szavak írásképe a nem megfelelő elemzés miatt helytelenül tárolódik, vagy gyakran a homogén gatlás miatt egy hasonló szót írnak vagy ejtenek ki, vagy csak a kezdőbetűre emlékeznek. Nagy valószínűséggel náluk a fonológiai nehézségek és a szavak felidézésének nehézségei miatt elhúzódik az idegen nyelvi mentális lexikon kiépítése. A szavak megértése, illetve produkciója (szóban vagy írásban) a feldolgozás nehézségei miatt kizárólag vagy nagyon sokáig az anyanyelvi mentális lexikonon keresztül történik. A cselekvésekhez, képekhez, mozgáshoz vagy egyéb szituációhoz köthető konkrét fogalmakat, igéket, főneveket, mellékneveket sajátos feldolgozási módjuk miatt kellő ismétlés és gyakorlás után képesek tárolni. Azonban náluk hatványozottan jelentkeznek a tanultak felidézésének nehézségei. Mivel a ritkán használt, idegen hangzású és helyesírású szavak sokkal nehezebben rögzülnek, ezért sokkal könnyebben el is felejtik őket. A nyelvtani kategóriák és a nyelvtani elemzés a bal agyféltekéhez kötődik. Ezen kívül sokszor számukra nehezen észlelhetőek a különbségek, a változások a szóalakok között. Ezért a főnév- és igeragozás is csak korlátozottan működik náluk, leginkább adott helyzetben már megtanult mondat szerkezet felidézésén keresztül. A ragozásban, előjárók használatában, mivel nehezen tudják elemezni őket, sok hibát ejtenek. A német nyelvben például jelentősége van annak, ha „den” vagy „dem” névelőt használunk. Számukra sokszor a betűk közötti vizuális különbségtétel is nagy nehézséget okoz, és utána még ennek nyelvtani jelentését is hozzá kell rendelni. A tanár rugalmasságán múlik, hogy a nyelvtani hibákat milyen súlyúnak ítéli a számonkérés során.

A szövegértés képi segítség nélkül (és képpel együtt is), főleg kezdő szinten, sokáig elhúzódik. A szavak helyes elolvasása, ezek jelentésének megtalálása, majd a szavak mondatokká fűzése és az olvasott vagy hallott közlésekből a jelentés, az „üzenetet” kivonása, majd az anyanyelvre átültetése jóval több időt és többszöri próbálkozást vesz igénybe, mint a csoport többségének. Éppen ezért az auditív és vizuális információk helyes észlelése, majd megértése náluk jóval többszöri olvasást és hallgatást, fokozatos feldolgozást kíván.

A hallás utáni értés különösen nehéz számukra, ugyanis az auditív információkat rövid egymásutániségben kell – írott forma nélkül – feldolgozni. A részképességek zavarai itt hatványozottan jelentkeznek. Az egész mondat/szöveg egy egység számukra. Sokszor még az ismert szavakat sem tudják a szövegből „kihallani”. A hiányos auditív észlelés, a helytelen auditív elemzés és az esetleges hibás szóreprésentációk miatt sokszor lehetetlen számukra a szöveg elhangzásának tempójában feldolgozni a hallottakat. Ezért a hallásértési feladatok sokszor külön kihívást jelentenek számukra és tanáraik számára is. Legtöbbször a kevés információból kreatívan igyekeznek összerakni az egészet, de ez sajnos sokszor félresikerül.

Az idegen nyelven kimondott és/vagy leírt mondat, szöveg összetett feladatot jelent. Az anyanyelvtől eltérő mondat szerkezet felépítése többek között a szerialitás és analitikus gondolkodás képességének gyengesége miatt különösen nehéz feladat elé állítja a diszlexiás tanulókat. A saját anyanyelvükön megszerzett rutin sokszor inkább akadály, mint segítség. Azonban logikai lépésekkel elmagyarázni egy-egy mondat felépítését, az ok-okozati összefüggéseket legtöbbször felesleges erőfeszítés, ugyanis ők globálisan dolgozzák fel az információkat. Ezt figyelembe kell vennünk, és nagy türelemmel kell lennünk a mondatalkotás terén. Számukra a megformálandó mondat szériális rendje és ebben az ige tövéhez illesztett változó ragok illesztése komplex nehézséget jelent.

Sokféle akadályt kell leküzdeniük a diszlexiás tanulóknak a (nyelv)tanulás során. Azonban a jobb agyfélteke dominanciája sokszor segítséget jelent számukra. Először is nagyon kreatívak, és ez az önálló nyelvi produkciókban jól megmutatkozik. Sokszor anélkül, hogy a részleteket értenék, képesek az egészből kivonni a legfontosabb információkat. A muzikalitás, az érzelmek sokat segítenek nekik a megértésben, és ha mindez mozgással és humorral párosulhat, a szövegprodukcióban is jól teljesítenek. Sokan közülük gyakran elcsüggednek, azonban sokszor szorgalmasabbak, kitartóbbak a tanulás során.

Gondolatok, ötletek az idegennyelv-tanárok segítségére

Amikor a diszlexiás tanulók az iskolában az idegen nyelvvel először találkoznak, nehézségeik az eltérő hangzású szavak auditív feldolgozásával, az új hangzású szavak és mondatok megismétlésével fokozottan jelentkeznek. A fonológiai feldolgozás zavarai miatt sokszor nem működik a szavak kisebb egységekre, szótagokra, illetve betűkre-hangokra bontása, az idegen nyelvű szavakat nagy valószínűséggel a kezdeti szakaszban egységként tárolják és ekként igyekeznek a rövidtávú emlékezetükbe hívni és ott akusztikus vagy írott formáját összeállítani. Ezért különösen nagy figyelmet kell szentelnünk kezdetől fogva az új szavak elsajátítására.

Ebből következik, hogy a szavak tanulását kettős módszerrel érdemes megerősíteni. Egyfelől tudatosítani kell a betűk sorrendjét a szavakban, másrészt asszociációkkal (képek, mozdulatok, egyéb asszociációk) érdemes a szavakat egészben rögzíteni.

A helyes olvasási készség az alapja az önálló tanulásnak. Ezért a kezdeti szakaszban az anyanyelvtől eltérő hangokat, ezek előfordulási helyeit és kombinációit (szó eleji „str”) érdemes fonetikai gyakorlatokkal hosszan gyakorolni. Amennyiben vannak könnyen összekeverhető hangok és betűk, érdemes őket egymástól távolabbi időben begya-

koroltatni (lásd: Meixner-módszer). Ha egy nyelvben vannak betűkijétsési szabályok, hasznos színes táblák, rajzok formájában állandó segítségként a falra kitenni. (Nálunk a németterem falán, szemben a tanulókkal, a fejlesztő pedagógussal közösen készített színes táblák találhatók, amelyekre olvasáskor és íráskor is korlátlanul nézhetnek a tanulók.) Ez a segítség az első fázisban nagyon fontos, de később is hasznos támaszt jelent bizonytalanság esetén. Mivel nagy a veszélye annak, hogy a fonémákat rossz sorrendben hívják le és állítják össze egységgé, ezért különösen fontos az elemek gyakorlása, gyakori ismétlése. Ehhez egy számok és betűk kombinációjából álló forgatható játékot használunk az első évben, mellyel az óra elején szórejtvényeket mondanak egymásnak. A mondókák, dalok és versek – akár saját maguk által írtak – nagy segítséget jelentenek bizonyos hangok, szavak, akár nyelvtani szabályok begyakorlására. Fontos ellenőrizni azt is, hogy helyesen tudják-e olvasni vagy szóban elismételni (többször) a szöveget. Ameddig nem egyértelmű és tudatos az adott szó, frázis vagy mondat kiejtése, nem tudják helyesen rögzíteni és tárolni. Ugyanis a kiejtéssel együtt tárolódik a szó, majd ehhez kapcsolódik a jelentése. Az agy a szavakat jelentésük, dallamuk alapján és a kezdőbetűk alapján is tárolja. Ha elmarad a szó pontos tárolása, helytelenül tudják majd felidézni is, vagy a hiányosság miatt egyáltalán nem tud beépülni az új szó.

A szavak tárolása az alapja a későbbi kommunikációnak. Ezért nagyon fontos többszörös módon: képekkel, színekkel, mozdulatokkal, a szavak betűkre bontásával és összerakásával rögzíteni a szavakat. Nálunk a terem falán a szókinés képekkel együtt tematikus rendben színes, nagyalakú táblákon nézegethető, ez segít a felidézésben. Így még akkor is tanulnak, vagy ismételnék, ha éppen „pihennek”, elkalandozik a figyelmük. Amennyiben a nyelvben vannak változó névelők, törekedni kell arra, hogy a szóval együtt egységmenten tanulják és hívják le ezeket. Még akkor is, ha ez a névelőragozás esetében gondot fog okozni. A ragozás esetében is hasznos az igék betűkre bontása, és személyes névmásokhoz rendelve újra összeállítása.

A szavak felidézése sorozatként sokszor sikeresebb, mint önállóan: tartalmi sorozatként (például színek, bútorok, ruhák, egyszerre tanult igék), vizuálisan rögzített szavak sorozataként, vagy képekhez rendelve idézik fel őket. A német nyelvben sokszor sikeres módszer a der-die-das alá rendezett szavak kezdőbetűkkel és/vagy magyar jelentéssel való felidézése. A helyesírás értékelésénél fontos megjegyezni, hogy pontosan határozzuk meg a mérés célját. Számomra elfogadható, ha felcserélnek betűket, de a szót egy anyanyelvű is egyértelműen felismeri, hisz végső soron a kommunikáció a cél.

Ha olyan új nyelvtani szabályt kell megtanulni, amely a mondatalkotásnál fontos, bevált módszer egy-egy kézmozdulat előzetes használata, amely felhívja a figyelmet a változásra, és egyúttal automatizál is. A német nyelvben a mellékmondati szórendnél alkalmaztam ezt sikerrel. Az igeragozás esetében eddig a különböző színnel felírt sorozatok, vagy egy rövid mondat felidézése, amelyben szerepel a megtanulandó alak, tűnt a leghasznosabbnak. A különböző színek segítenek a ragozási sorozat felidézésében, ahonnan a személyhez egységmenten tudják behívni a formát. Jó tapasztalatom volt még ábrák, játékos képek és képes dobókockák készítésével nyelvtani szabályok felidézésére és begyakorlására. Nyelvtani számonkérésnél gyakran betanult mondat szerkezetekben kérem vissza a tanultakat, vagy választással dönthetik el, melyik a jó megoldás.

Az információfeldolgozás során sokat segít, ha lehetőség szerint minden új információt lehetőleg már meglévő információkhoz kötünk, vagy valamilyen más információhoz, amely segít a felidézésben, mert minél több kapcsolat létesül, minél sűrűbb egy-egy információhoz köthető asszociációk hálójá, annál több esélyünk van arra, hogy a diszlexiásoknál is működhet: a szavakat egymással, a mondatokat, szituációkat drámajátékkal hasznos összekapcsolni.

Az ő esetükben olyan könyvet érdemes választani, amelyben inkább párbeszéd van, képekkel, fotókkal, és a leíró szövegek nincsenek túlsúlyban. Sokat segít, ha rajz

vagy kép tartozik a párbeszédhez, amelyek alapján előzetesen tisztázhatjuk a beszédhelyzetet, felidézhetjük az ide tartozó szókincset. Az új párbeszédet többször kell meghallgatni, először a globális értést előtérbe helyezve, legfeljebb három megfigyelési szempontot adva. Aztán a nagyobb egységekre, sorokra vagy mondatokra bontott (szét-darabolt) párbeszédet a hallott szöveg sorrendjében illesztjük újra össze, ezután a részletes feldolgozás következik a mondatok hanglejtésének, majd szavainak begyakorlásával. Eközben a többieknek adhatunk bonyolultabb feladatokat is. Az ilyen gyakorlatok alkalmasak a különböző tanulási, feldolgozási stratégiák kialakítására is. A későbbiek során a párbeszéd számonkérésekor felírhatják a kezdőbetűket és – ha szükséges – a funkcionális szavakat egy papírra. Ezt könnyen elfogadják a csoport többi tagjai is, mert tudják, nem tartalmi segítség. Mivel gyakran a szavak egymásutániségét rögzítik és a mondatokat egységként kezelik, a kezdőbetű nagy segítséget jelent.

Sokféle akadályt kell leküzdeniük a diszlexiás tanulóknak a (nyelv)tanulás során. Azonban a jobb agyfélteke dominanciája sokszor segítséget jelent számukra. Először is nagyon kreatívak, és ez az önálló nyelvi produkciókban jól megmutatkozik. Sokszor anélkül, hogy a részleteket értenék, képesek az egészből kivonni a legfontosabb információkat. A muzikalitás, az érzelmek sokat segítenek nekik a megértésben, és ha mindez mozgással és humorral párosulhat, a szövegprodukción is jól teljesítenek. Sokan közülük gyakran elcsüggednek, azonban sokszor szorgalmasabbak, kitartóbbak a tanulás során.

A mondatalkotás terén fontos figyelembe venni, hogy a diszlexiások nagy valószínűséggel a rövidtávú memóriájukban állítják össze a szavakat, ez pedig megterheli ezt a memóriátartat, mert itt már a kijelentés tartalmi és mondattani feldolgozásának kellene megtörténnie. Ugyanakkor érdemes kihasználni azt a tényt, hogy képesek vagyunk blokkokban ('chunk') tanulni. Az agy 7 ± 2 információt tud tárolni egyszerre (Atkinson, Hilgard és mtsaik, 2005, 329–333. o.). A diszlexiásoknál megfigyeléseim szerint ez optimálisan három egység. Így három-három szót, három-négy tagból álló rövid mondatot egységként tudnak tanulóink rögzíteni. Ez lehetőséget nyújt arra is, hogy a mondat elemeit hármass egységekben, a német nyelvben például az előljárószó-névelő-főnév egységben kezelhetjük, és egységenként cserélgethetjük a gyakorlás során. Szintén jó módszer a különböző mondatrészeket állandóan ugyanazzal a színnel jelölni és így emlékeztetni őket, mikor milyen szófajú szó, milyen mondatrész következik. Hasznos a topológiai modell alkalmazása is, amelyben az igék, igerészek kötelező helyének kijelölése fontos támpontot ad a mondat megszerkesztéséhez. A diszlexiások nehézségei érthető

módon megsokszorozódnak az idegen nyelv tanulása során, mert míg az anyanyelven gyakorlattal rendelkeznek és ezért magabiztosak, most egy új kommunikációs rendszert kell elsajátítaniuk. Ezért nagyon fontosnak tartom, hogy a tanulás első fázisában szerepjátékokra, szituációkra, memória-, kocka- és kártyajátékokra építve sajátítsák el és gyakorolják a nyelvi struktúrákat, általában rövid mondatokban, melyekben csak egy, legfeljebb két elem változik. Fontos tudniuk, mielőtt elkezdik a játékot, melyik szó mit jelent, és mit jelent a mondat egésze. Tapasztalatom szerint rövid párbeszédet remekül meg tudnak tanulni és előadni, bizonyos elemeket, előadásmódot bennük megváltoztatni. Ezekre lehet később építeni, ha már a tudatos nyelvtani szakasz következik. Ugyanis analógia alapján – ha felidézettük velük a már ismert szerkezetet – cserélgetik ki szituációk szerint a szavakat, amíg megfelelő gyakorlattal nem rendelkeznek.

Az írásbeli munkák javításánál fontos lenne, hogy kerüljük a piros szín használatát, mert ez a motiváció csökkenéséhez vezethet, ráadásul a hiba kiemelése azzal a veszéllyel jár, hogy a kiemelés miatt a helytelen alak rögzül (*Sindelar*, 2008, 174–175. o.). Jobb, ha valami kedveset és biztatót írunk vagy rajzolunk a jegy mellé szöveges értékelésként. Fontos a feladatlapok felnagyítása és a feladatok egyértelmű elkülönítése a lapon, mert számukra sokszor egybefolynak a sorok. Nem lényegtelen a betűtípus megválasztása sem, leginkább az Arial vagy ehhez hasonló típusú betűket tudják gond nélkül elolvasni (*Gyarmathy és Smith*, 2007, 6. o.). Ha egy-egy írásbeli számonkérés rosszul sikerül, fontos, hogy lehetőséget kapjanak szóbeli javításra – akár az egész osztály előtt –, mert így növekszik az önbizalmuk.

A tanulás szervezésénél jól bevált módszer a tanulópárok kialakítása. Ha olyan gyors és tehetséges tanulót kérünk meg a diszlexiás segítségére, akit szívesen elfogad, nagy segítséget jelent mindenki számára. Ugyanis mint egy „pedagógiai asszisztens”, folyamatosan és mások számára észrevétlenül kíséri a tevékenységét, az életkori sajátosságoknak megfelelően magyaráz, partnerként pedig dicsőség vele szerepelni a csoport előtt.

A későbbiek során az internet, a számítógép sokat segít az önálló tanulónak valóban. Létezik egy úgynevezett Calldysc program (5), amely az angolul tanulók számára jelent segítséget. Személyes véleményem szerint hasznos a számítógép segítségével a tanulás, akár a számonkérés során, azonban a döntően virtuális, képi, képernyő-alapú oktatás inkább növelheti hátrányukat, mert nekik épp a verbalitással van gondjuk. Ezek háttérbe szorítása elveheti az esélyeiket a hátrányuk kiegyenlítésére, ugyanis a képi információk, a mintázatok és dallamok a jobb agyfélteke feldolgozási területeihez tartoznak. Nekik pedig abban lenne szükségük segítségre, hogyan tudnák a bal agyféltekéhez kötődő területeket a sajátos feldolgozási rendszerükhöz igazítani és fejleszteni. Megjegyzendő, hogy az órákon az interaktív tábla és a projektor kísértést jelent az előadó számára, ugyanis hajlamos lehet az információk mennyiségét megsokszorozni, és ezáltal a tanulási nehézséggel küzdők ugyanúgy nem tudják az információkat feldolgozni és tartósan tárolni, mint a hagyományos oktatási módszerekkel. Nagyon látványos és motiváló ezen eszközöknek a használata, azonban véleményem szerint alaposan át kell gondolni az információ mennyiségét és formáját ahhoz, hogy valóban tárolódhasson. Nyelvtanárként (de történelemtanárként is) inkább amellet vagyok, hogy az oktatást a különböző beviteli csatornák által élménnyé tegyük. A gyerekek ne passzív befogadói, hanem alkotói legyenek a foglalkozásoknak. A valódi tanulóshoz ('learning') közelítő módszerek kidolgozása célravezetőbb lenne, mert a tanulónk aktívak lennének, és a világ megismerésének kíváncsisága indítaná őket. Mivel kevésbé a külső kényszer hajtotta tevékenységről lenne szó, tartósabban megmaradna a tudás, és nem utolsósorban örömet szerezne. Kicsit utópisztikusnak tűnhet e megfogalmazás, mégis úgy vélem, sok tényezőn lehet változtatni, amennyiben komoly szándék vezet a döntéshozókat.

Hogyan tovább?

Az általam felsorolt ötletek, javaslatok, módszertani eljárások csak kis töredékét alkotják annak a felhalmozott tapasztalatnak és tudásnak, amellyel kollégáim ország-szerte próbálnak segíteni tanulási a nehézségekkel küzdő tanulókon. Nagyon hasznosnak találnám, ha a felhalmozott tudást és a megalkotott gyakorlatokat, játékokat össze tudnánk gyűjteni. Erre egy internetes adatbank, fórum létrehozása lenne talán a legalkalmasabb. Az interneten keresztül lehetőségük lenne a tanároknak tapasztalatcserére, segítségkérésre. De nemcsak a tanároknak van szükségük segítségre, hanem a diákoknak és szüleiknek is. Hasonló módon, akár ugyanazon az internetes felületen kérhetnének a diákok, szülők tanácsot, segítséget szakemberektől és szaktanároktól. Nem utolsósorban pedig a diákok és szüleik megoszthatnák előben a tapasztalataikat, támo-

gathatnák egymást. Erre is alkalmas az internet vagy az önsegítő csoportok létrehozása (Gyarmathy, 2007, 225. o.).

Ezzel egyidejűleg fontosnak tartom az idegennyelv-tanulás pszichológiai, nyelvészeti háttérének elméleti kutatását, ezen belül is a specifikus tanulási zavarral élők eltérő feldolgozási módjának és nehézségeinek kutatását, hogy a gyakorlatban is hatékonyabban tudjunk idegen nyelvet oktatni, a rászorulóknak pedig segíteni.

Jegyzet

(1) Összefoglaló a felmérésről: <http://www.kulturpont.hu/babel.php>. Az eredeti felmérés (Europeans and their languages) a következő címen érhető el: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf

(2) „... gondoskodjanak arról, hogy az oktatási rendszer átalakuljon, és a tanárképzési, illetve tanártovábbképzési programok tartsák az inkluzív iskolákban a sajátos nevelési igényű gyermekek oktatásához szükséges szolgáltatások megjelenését.” (http://www.barcsi.hu/letoltesek/tudomanyos_

testuletek/dokumentumok/SALAMANCAMagyar.pdf)

(3) Az eredeti szöveg és még sok más információ a következő oldalon érhető el: <http://www.dyslexia.eu.com/whatisdyslexia.html>.

(4) További információk és ötletek az angol nyelv oktatásához az alábbi letölthető anyagban olvashatóak: http://esely.elte.hu/PDF/publ/klett_ea.pdf

(5) <http://www.calldysc.info/>

Irodalom

Atkinson, R. L., Hilgard, E. R. és munkatársaik (2005): *Pszichológia*. Osiris, Budapest.

Csépe Valéria (2005): *Kognitív fejlődésneuropszichológia*. Gondolat, Budapest.

Galaburda, A. M. (1989): Ordinary and extraordinary brain development: Anatomical variation in developmental dyslexia. *Annals of Dyslexia*, **39**, 67–79.

Gyarmathy Éva (2007): *Diszlexia, a specifikus tanítási zavar*. Lélekben otthon, Budapest.

Gyarmathy Éva (2008a): *Ursachen für Legasthenie*. 2010. március 30-i megtekintés, http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/adystain_manuals_deutsch.pdf

Gyarmathy Éva (2008b): *Tanulói preferenciák és tanulási stílusok*. 2010.03.31-i megtekintés, http://www.diszlexia.hu/Adystain/adystain_man_5_H.pdf

Gyarmathy Éva és Smythe, I. (2008): *Mi a diszlexia?* 2010.03.31-i megtekintés, http://www.diszlexia.hu/Adystain/adystain_man_1_H.pdf

Kühn Mária (é. n.): *Integrált nevelés*. 2010.03.10-i megtekintés, http://www.ejf.hu/hefop/jegyzetek/integralt_neveles.pdf. 15.

Morton, J. és Frith, U. (1995): Causal modelling: a structural approach to developmental psychopathology. In Cichetti, D. és Cohen, D. J. (szerk.): *Manual of Developmental Psychopathology*. New York, Wiley.

Sindelar, B. (2008): *Partielle Entwicklungsdefizite der Informationsverarbeitung: Teilleistungsschwächen als Ursache kindlicher Lern- und Verhaltensstörungen*. Verlag Austria Press, Wien.

Vester, F. (1996): *Denken, Lernen, Vergessen*. Dtv, München.